

Hilmi Ziya Ülken'in Düşüncesinde "Değer" in Kaynağı Ve Aşkınılığı

Adem Gürel

Öz

Konu ve Amaç: Hilmi Ziya Ülken, ilgi alanı zengin bir fikir adamı olarak farklı alanlarda birçok eser bırakmış bir düşünürdür. Geride bıraktığı eserlerinde değer konusu önemli bir yere sahiptir. Birçok alanda eser bırakmış olması ve düşünce gelişiminin farklı dönemlerinde, farklı etkilerin olması, onun düşüncelerini ortaya koymamızda bir takım güçlüklerle karşılaşmamıza sebep olmuştur. Ancak bu güçlükleri Ülken'in zengin düşünce mirasının bir etkisi olarak görebiliriz. Bu makale, Hilmi Ziya Ülken'in "değer" kavramına yaklaşımını ve değerlerin kaynağına ilişkin düşüncelerini ele almaktadır. Ülken, değerleri insanın ihtiyaçları, "süje-obje" ilişkisi ve "aşkın obje" bağlamında analiz eder. Değerlerin, insanın içsel yaratımları değil, insanın dışındaki aşkın varlıklarla etkileşimi sonucu keşfedildiğini öne sürer. Ülken, "ihtiyaç" kavramını merkeze alarak, değerlerin ortaya çıkışını açıklayan bir model sunar. Bu model bir "aşkın ihtiyaç-obje" tarifine dayanır. Değerlerin çift kutupluluğu (örneğin, güzel-çirkin, iyi-kötü) ve aşkın yapısı, insanın maddi ve manevi dünyasını kapsayan bir diyalektik içinde ele alınır. Ülken, değerlerin özünü üç temel unsurda toplar: Gerçek veri, aşkın obje ve süje. Ayrıca, insanlar arası ilişkilerde "başkası" kavramını aşkın bir obje olarak görür ve değerlerin toplumsal bağlamda eylem ve değerlendirme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini açıklar. Bu çalışmada Ülken'in değerlerin kaynağı konusundaki düşünceleri ve bu düşüncelerinin temellendiği dayanaklar, değerlerin aşkınlığı fikri ile ilgili felsefi bakış açısı, detaylı şekilde incelenmekte, değerlerin insan yaşamındaki merkezi rolü vurgulanmaktadır.

Yöntem: Makale, Ülken'in eserleri ve felsefi yaklaşımları üzerinden bir metin analizi yöntemiyle hazırlanmıştır. Değerlerin aşkınlık fikri ve insan yaşamındaki yeri, Ülken'in sunduğu modeller ve kavramsal çerçeve temel alınarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Ülken, değerlerin insanın içsel yaratımları olmadığını, aksine insanın dışındaki aşkın varlıklarla etkileşim sonucu keşfedildiğini savunur. Değerlerin ortaya çıkışını açıklamak için bir "ihtiyaç" merkezli model önerir ve bu modelde "aşkın ihtiyaç-obje" kavramını temel alır. İncelenen eserlerden hareketle Ülken'in düşüncesinde değerlerin çift kutuplu (örneğin, güzel-çirkin, iyi-kötü) ve diyalektik bir yapıya sahip olduğu, insanın hem maddi hem manevi dünyasını kapsadığı sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca, "başkası" kavramı, Ülken tarafından, değerlerin toplumsal bağlamda nasıl eylem ve değerlendirme süreçlerini şekillendirdiğine dair bir analizde aşkın bir obje olarak ele alınmıştır.

Sonuç: Hilmi Ziya Ülken'in değerler konusundaki felsefi yaklaşımı, insan yaşamında değerlerin merkezi rolünü vurgular. Değerlerin gerçek veri, aşkın obje ve süje üçgeninde şekillendiği, insan ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilen bu sistemin hem bireysel hem toplumsal boyutları olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Aşkın, İçkin, İhtiyaç, Çift Kutupluluk, Başkası.

Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Karabük, Türkiye
admflsf@gmail.com.tr.

Master's student, Adem Gürel, University of Karabük, Karabük, Türkiye, admflsf@gmail.com.tr.

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Gürel, Adem. "Hilmi Ziya Ülken'in Düşüncesinde 'Değer' in Kaynağı Ve Aşkınılığı". *Mutalaa* 4/1 (Aralık 2024), 45-55.

ORC ID: orcid.org/0009-0007-7185-1186

ROR ID: ror.org/04wy7gp54

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.14582558

Geliş tarihi: 06.11.2024

Kabul tarihi: 23.12.2024

Source and Transcendence of 'Value' in Hilmi Ziya Ülken's Thought Abstract

Subject and Purpose: Hilmi Ziya Ülken is a multifaceted thinker known for his extensive range of interests and contributions across various fields. He produced numerous works that have significantly impacted diverse areas of thought. The concept of value holds a crucial position in his writings. His creation of works across multiple disciplines and the varying influences throughout different stages of his intellectual growth have led to challenges articulating his ideas. However, we can see these difficulties as an effect of Ülken's rich intellectual heritage. This article deals with Hilmi Ziya Ülken's approach to 'value' and his thoughts on the source of values. Ülken analyses values in the context of human needs, subject-object relationships, and transcendent objects. He argues that values are not internal creations of human beings but are discovered because of their interaction with transcendent beings outside of human beings. Ülken presents a model that explains the emergence of values by centering on the concept of 'need.' This model is based on a 'transcendental need-object' description. The bipolarity of values (e.g. beautiful-ugly, good-bad) and their transcendental nature are handled within a dialectic, encompassing human beings' material and spiritual world. Ülken summarizes the essence of values in three basic elements: Real data, transcendental object and subject. He also considers the concept of 'other' as a transcendental object in interpersonal relations and explains how values shape the processes of action and evaluation in the social context. In this study, Ülken's thoughts on the source of value and the grounds on which these thoughts are based, his philosophical perspective on the idea of the transcendence of value are examined in detail, and the central role of values in human life is emphasized.

Methodology: The article is based on a textual analysis of Ülken's works and his philosophical approaches. The concept of the transcendence of values and their role in human life is assessed based on the models and framework proposed by Ülken.

Findings: Ülken argues that values are not internal creations of human beings but rather are discovered because of interaction with transcendent beings outside the human being. He proposes a "need" centered model to explain the emergence of values based on the concept of "transcendent need-object." Based on his works examined, it has been determined that in Ülken's thought, values have a bipolar (e.g., beautiful-ugly, good-bad) and dialectical structure and that they cover both the material and spiritual world of human beings. Furthermore, Ülken treats the concept of "the other" as a transcendental object in an analysis of how values shape action and evaluation processes in the social context.

Conclusion: Hilmi Ziya Ülken's philosophical approach to values emphasizes the central role of values in human life. It has been seen that values are formed in the triangle of real data, transcendental object, and subject and that this system, which is associated with human needs, has both individual and social dimensions.

Keywords: Value, Transcendent, Immanent, Need, Bipolarity, Other.

Giriş

Ülken' in ilgi alanlarının geniş olması ve farklı dönemlerinde, farklı düşünce yapılarının etkisinde kalması, onun fikir yapısının belirlenmesini ve sistemli düşüncelerinin ortaya konulmasını da güçleştirmiştir.¹ Bu güçlükle beraber, birçok konuda özgün düşüncelerinin olduğu, ortaya koyduğu fikirleri ve fikirlerinin felsefe dünyasına etkisi bakımından önemli olduğu anlaşılmaktadır.² Özgün düşüncelerinden biri de değerler kaynağı konusunda ortaya koyduğu fikirleridir.

¹ Mehmet Vural, "Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 17 (Mayıs2011), 519-540.

² Bekir Kocadaş, "Türkiye'de Toplum Biliminin Öncülerinden: Hilmi Ziya Ülken", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2008), 80-95

Değerler, insanın kendi dışında bulunan içkin ve aşkın varlıklarla kurduğu ilişkiler sonucunda ortaya çıkar. Bu nedenle, değerlerin "icat" edilmeden önce "keşfedilmiş" olduğunu ifade etmek gerekir. Her bir değer, varlıklar alanında henüz mevcut olmayan (absent) bir nesnenin keşfiyle ortaya çıkar ve ancak insanın duyuşsal deneyimleriyle ve mevcut olan (présent) içerikleriyle ifade edilmeye başladığında bir "icat" niteliği kazanır. Hiçbir değer yalnızca insanın, özellikle de bireyin ruhsal bir yaratımı ya da hayali (fiction) değildir. Her bir değer, belirli bir varlık düzeyinin aşkınlığından kaynaklanan bir üründür. Örneğin, madde olmadan teknik değer var olamaz; madde ve yaşam olmadan sanat değeri söz konusu olamaz. Bütün varlık seviyelerine ilişkin gerçek kavramlar olmaksızın fikir değeri düşünülemez. İnsan varlığı ve kişiler arası aşkın ilişkiler olmadan ahlaki değer var olamaz. Aynı şekilde, insanın sonlu varlığının ötesinde bir düşünce olmaksızın dini değer de ortaya çıkamaz.³ Bu yaklaşıma göre, ancak var olan bir şeyin değeri olabilir. Değer, varoluş alanına aittir; var olmayan bir şeyin değer taşıması mümkün değildir. Değerin varlıkla doğrudan bir bağ kurduğu ve öncelikli olarak varlığın tespitiyle ilişkili olduğu vurgulanır.⁴

Ülken değeri; süje, aşkın obje ve duyu verilerinin diyalektik etkileşiminin ürünü olarak belirler. Ona göre süje kendisinde bulunmayan ve eksikliğini hissettiği "aşkın obje"ye yönelerek duyu verileri aracılığıyla değeri tespit etmeye ve değeri oluşturmaya çalışır. Süje bir ihtiyaç haliyle aşkın objeye yönelir ve bu ihtiyaç hali, objenin aşkınlığını belirler. Süjenin ihtiyaç hissettiği, henüz bulunmayan ve şuura göre şuuru aşan "aşkın obje"dir, "ihtiyaç obje"sidir. Ülken'in düşüncesinin önemi, değeri ele alırken onun kaynağını "aşkın ihtiyaç-obje" ilişkisi çerçevesinde tanımlamasında yatar.

Değer ya da kıymet, ihtiyaç duyduğumuz, anlamlandırdığımız ve bizi tamamlayan bir unsurdur. En basit biçiminden en üst düzeyine kadar tüm değerler bu tanımın kapsamına girebilir.⁵ Suya ihtiyaç duyuyorum dediğimizde, ihtiyaç duyduğumuz için değerli olan bir şeyi ifade ederiz. Su bir değerdir dediğimizde ise, her susadığımızda aradığımız ve bu ihtiyacımızı karşılayarak bizi tamamlayan bir unsuru kastederiz.⁶

1. Değer'in kaynağı bağlamında "İhtiyaç- Değer" ilişkisi

Ülken, "ihtiyaç" kavramından yola çıkarak değer kavramını açıklamaya çalışır. Ona göre, bilincimiz açısından aşkın olan ve yoksunluğunu hissettiğimiz bu "ihtiyaç," aynı zamanda "değer" olarak tanımlanır. Başka bir ifadeyle, "değer," ihtiyaç objesidir. Bu bağlamda, ihtiyaç ile değer arasında kurulan ilişkiyi daha derinlemesine analiz etmek yararlı olacaktır. Ülken'e göre, insan, ihtiyaç duyduğu şey ile değer arasında bir ilişki kurar. Eğer ihtiyaç duyulan şey yalnızca bireyin sübjektif izlenimlerini yansıtıyorsa, bu ihtiyaç arzuya indirgenmiş olur. Ancak ihtiyaç, arzudan daha geniş ve derin bir kavramdır. Arzu, sınırlı bir ruhsal durumken, ihtiyaç hem psikolojik hem de biyolojik alanı kapsar ve bilincin ötesine taşan bir olgudur.

³ Hilmi Ziya Ülken, *Varlık ve Oluş* (Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968), 110.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer* (İstanbul: Ülken Yayınları, 2001), 195.

⁵ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 201.

⁶ Nazmi Avcı, "Hilmi Ziya Ülken'de Muhafazakârlığın Temeli: Bilgi Ve Değer" *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 9/36 (Haziran 2013), 101-115.

Bir ihtiyacın var olabilmesi için, ihtiyaç duyulan bir şeyin bulunması gereklidir. Peki, ihtiyaç duyulan şey nedir? Bu, mevcut durumda var olmayan bir şeydir. Başka bir deyişle, ihtiyaç, şu anda mevcut olmayan bir şeye yönelmiş bilinçli bir eylemdir.

İhtiyaç, şuurda eksik olan bir objeye yönelme eğilimidir ve bu süreç, bilgi alanını aşarak bilinmeyene doğru bir hareketi ifade eder. İhtiyaç, hazır olan ile hazır olmayan arasındaki dinamik ilişkiye dayanarak yaratıcı bir değer alanına ulaşır. İhtiyaçlar, değerler âleminin temelini oluşturur ve bu süreçte ruhsal dinamizm devreye girer. İhtiyaçlar, içkin verilerden aşkın bir alana doğru bir hareketi başlatır ve bu hareket, bulunandan bulunmayana doğru sürekli bir gelişim gösterir.⁷

Tüm ruhi olaylarda hazır bulunma hali vardır ama ihtiyaçta, ihtiyaç duyulan şey, hazır bulunmayan, henüz mevcut olmayandır. Bu, yokluk değil "bulunmayı" halidir. Bütün diğer olaylarda bilinç kendi objesini kavradığı halde burada ihtiyaç kendi objesini kavramaz.⁸ İhtiyaçta biz kendi kendimizi aşarız, şuurunu aşarız, şuurun ötesine atılırız. İhtiyaç şuurun kendi kendisini aşma çabasıdır. İhtiyaç kendisinden yoksun olduğumuz henüz olmayan şeydir.

Eğer ihtiyaç, bilinci aşan bir alanı kapsıyorsa, bu durum onun psiko-biyolojik alanın ötesine geçtiği anlamına gelir. Bu, bilince kıyasla bir aşkınlık ya da bilincin kendi sınırlarını aşması (dépassement) durumudur. İhtiyaç olayları, hedefleri açısından bakıldığında bilinci aşan (trans-conscient) bir nitelik taşır; ancak, hareket noktaları ve içerikleri bilince dayandığı için bu yönleriyle içkindir. Dolayısıyla, ihtiyaç olayları, mevcut olmayan şeyleri arzuladıkları ve hedefledikleri için aşkın; ancak bu hedefleri, mevcut olanlar üzerinden ifade ettikleri için içkindir.⁹

Ülken'e göre, varlığın yalnızca içkinlikten, yani bilinç içeriğinden ibaret olmadığını ortaya koyan en güçlü kanıt, insandaki ihtiyaç olgusudur. İdealistlerin temel hatası, ihtiyacın bu özelliğini fark etmeyerek onu arzu ile karıştırmaları ve tamamen öznel, içsel bir süreç olarak değerlendirmeleridir. Ülken, âlemin yalnızca bilgiyle değil, aynı zamanda eylemle de inşa edildiğini vurgular. İhtiyaç, henüz mevcut olmayan bir şeyin aranması ve istenmesidir. Bu durumda, ihtiyaç, kendi başına var olan bir objeye yönelen bilincin bir eylemidir. İhtiyacın hedef aldığı obje ise bir değerdir. Bu obje, şu anda elimizde olmayan, ancak gelecekte var olma ihtimali bulunan bir şeydir.¹⁰

Bilgi bağlamında, süje ve obje arasında bir etkileşim söz konusudur ve süje, objeyi içsel bir şekilde kavrar. Ancak Ülken 'in değer anlayışında süje ile obje birbirinden ayrıdır. Aşkınlık, süje ile objeyi birbirine bağlayan, hâlâ mevcut olmayan ve bizden yoksun olan objenin etrafında şekillenir. Bu durumda, obje dışsal bir öge olarak kalır.

İhtiyaç, bizim mevcut olmayan ve eksik olduğumuz bir şeye duyduğumuz ihtiyaçtır. Bu, bilince göre aşkın (transcendant) olan bir objeyi, aynı zamanda ihtiyaç duyulan bir süjeyi ve süje ile obje arasında var olan "bulunmama" durumunu ifade eden duyuşsal verileri ve hayalleri kapsayan bir şuur durumudur. Bu anlamda, her değer ve her ihtiyaç, üç temel unsuru içinde barındırır:

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlakı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 323

⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörlük Konferansları Serisinden, 1965), 11.

⁹ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 210.

¹⁰ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 210.

1.1. Gerçek Veri: Değerin, bilgi alanıyla kesişen yönü şudur ki, duyu verileri, hayaller ve arzular, değerini içeriğini oluşturur. Bulunmayan objeyi zaman içerisinde gerçekleştiren verilerdir. Aşkın objenin bilinir hale gelmesini sağlayan ve muhtevasını oluşturan verilerdir.

1.2. Aşkın Obje: Kendi başına var olan obje alanı, yani ihtiyacın yöneldiği, "mevcut olmayan" ve bizden yoksun olan belirsiz bir şeydir. Bu tür bir değer, herhangi bir gerçek veri dışında bir kavram olarak tanımlanır. Eğer bu değer mutlaksa, tamamen dışsal ve bilincin dışında kabul edilir, bu durumda ona tüm yetkinlikler verilir. Ancak eğer bu değer göreceli ise, gücünü ve değerini başkalarından — yani insanlardan veya toplumdan — alır. Ülken, aşkın objeyi, tüm değerler sisteminin temelini oluşturan bir unsur olarak ele almakta ve özellikle din, sanat ve ahlak gibi alanlarda en yüce ve üstün konumda değerlendirmektedir.¹¹

1.3. Şuje : "Ben," nesneye yönelen öznel bir güç alanını temsil eder. Değere ulaşmayı hedefleyen, ona yönelen ve aşkınlığa doğru bir yönelim sergileyen özne, esasen değere yönelen insandır.¹²

Bu üç unsur bütün olarak değerini temelini meydana getirir. Üç unsur da değeri oluşturan ve değerini ortaya çıkması için gerekli olan temellerdir.

Geçmişten günümüze, farklı toplumları incelediğimizde her dönemde ve kültürde farklı değerlerle karşılaşırız. Bu değerler arasında sanat, teknik, fikir, ahlak ve din gibi temel değerler öne çıkar. Bunun yanı sıra hukuk, iktisat ve dil gibi toplumsal normlar da bu değerler arasında yer almaktadır. Bu değerler, özleri bakımından incelendiğinde ise üç farklı perspektif ortaya çıkar:¹³

Birinci Değer grubu: Sanat, teknik ve fikirdir. Bunlar bilme ile elde edilir. Şeylere, duyu verilerine, kavramlara (bilinç verilerine) dayanır. Bunlar şuurla çevrelendiği için, şuurun içindeki değerler diyebiliriz ki, buna Türkçe 'de "içkin" Fransızca 'da "immanent" değerler diyoruz.

İkinci Değer grubu: Bu değerler, insanın diğer insanlarla olan ilişkisine, kendi kişiliği ile diğer kişilikler arasındaki bağa ve kişilikler arası etkileşimlere dayanır. Bu tür değerler, duyu verilerini aşan, bilincin ötesinde var olan ve "biliyorum" ifadesiyle ifade edilemeyen, daha çok "inaniyorum" ile tanımlayabildiğimiz değerlere örnektir. Bu grup değerler, inanç temeline dayalı olan değerlerdir. İlk grup değerlerden, özellikle "aşkın" (transcendent) özellikleri bakımından ayrılırlar. Ahlak ve din değerleri, bu kategorideki değerlere örnek gösterilebilir.

Üçüncü Değer grubu: Bu değerler, kişiler arasındaki etkileşimler, sözlerin, nesnelere ve eylemlerin birbirleriyle değiştirilmesiyle ilgili olan değerlere örnektir. Fikrin fikirle, sözün sözle, hareketin hareketle ve nesnelere birbirleriyle değiş tokuş edilmesinden oluşan bu değerler, "Normatif Değerler" olarak tanımlanır. Bu değerler, bağımsız ve tek başına var olan değerler değildir. Değişime dayalı olan ve bağımsız olmayan bu değerler, ya içkin değerlere ya da aşkın değerlere dayanan değişimsel değerlerdir. Fiil, fiil ile karşılaştırıldığında hukuku ortaya çıkarır. Nesne, başka bir nesne ile karşılaştırıldığında

¹¹ Eyyüp Sanay, *Hilmi Ziya Ülken* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 87.

¹² Ülken, *Bilgi ve Değer*, 213-214.

¹³ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 6.

değişim süreci başlar ve ölçü iktisat olur. Söz, sözle değiştirildiğinde ise ölçü dil halini alır. Böylece, dil, iktisat ve hukuk gibi temel değerler kendini gösterir.¹⁴

1. Değerin özü ve çift kutupluluğu

Hilmi Ziya Ülken geçerli bir toplum felsefesi yapabilmek için son durağı rölativizme gelmiştir. Bu dönemde incelediği her sorunu değer açısından ele almıştır. Ona göre değerde iki alan vardır. Rasyonel ve irrasyonel değer alanları. Değerleri, bilmeye dayanan değerler ile inanmaya dayanan değerler olarak ayırmaktadır.¹⁵

Ahlakın temellendirilmesi sorunu, ahlaki kural ve ilkelerin dayandığı kaynakların araştırılmasını ifade eder. Felsefe tarihi boyunca çeşitli temellendirme yaklaşımları geliştirilmiştir.¹⁶ Birçok değer temelinin genel bir perspektiften incelediğimizde, iki ana temelin öne çıktığını görürüz. Bu temellerden biri "bilgi", diğeri ise "inanç" temeline dayanır. Değerler, bir yönüyle bilgiye, diğeri yönüyle ise inanca bağlıdır. Değerlerin yapısı dinamik bir nitelik taşır. Bu nedenle, herhangi bir değer yalnızca bilgiye ya da yalnızca inanca dayandığını belirlemek zordur. Her değer, bilgi ya da inanç açısından farklı oranlarda ağırlığa sahip olabilir. Tüm değerlerde, bir dereceye kadar bilgi veya inanç unsurları bulunur. Teknik değerlerde bilgi unsuru baskın olmakla birlikte, az da olsa inanç unsuru da yer alır. Ahlaki değerlerde ise, inanç unsuru daha ağır basarken, bilgi unsuru daha azdır.¹⁷ Bu iki öz Ülken' in değerleri bilmekle veya inanmakla meydana gelen değerler, diye ayırmasına imkân vermiştir.

Her değerlendirmede, iki farklı alanı ayırt etmek mümkündür: Gerçek alan ve mümkün alan. Süje, değerlerin gerçek alanını bilgi aracılığıyla, mümkün alanını ise inanç aracılığıyla kavrar. Her değer, gerçeğin ötesinde bir ideal veya mümkün olan bir yön taşır. Gerçek değerler, bu açıdan, mümkün ve ideale doğru genişler.¹⁸

İster bilgiye ister inanmaya dayansın; ister maddi, ister manevi olsun; ister aşağı, ister yüksek dereceden olsun bütün değerler gerçekleşebilmek için, onu gerçekleştirebilecek bir şeye muhtaçtırlar. Değeri meydana çıkararak insandır.

Her değer, çift kutupludur; tek kutuplu bir değer düşünülemez. Bir şeyi "değerli" olarak nitelendirdiğimizde, bunun karşıtı olan "değersiz" kavramı da devreye girer veya "bu değerli değildir" ifadesi de bu anlamı içerir. Sanat, teknik, fikir, din ahlak ve normatif değerlere sırayla aşağı doğru gelirse değer kavramlarını şöyle sıralayabiliriz. Güzel-çirkin sanat; faydalı-zararlı teknik; doğru-yanlış, fikir; kutsal- kutsal dışı, din; iyi-kötü, ahlak; haklı-haksız, hukuk alanının kutuplarıdır. Demek ki bütün değerler çift kutuplu olarak görünüyorlar. Hakikat ve gerçeklik alanında çift kutupluluk yoktur. Hakikat da ancak bir değer gibi ele alındığı zaman çift kutupludur.¹⁹

Hakikat değer olmaktan çıkıp yalnızca gerçeğin ölçüsü haline gelmeye başladığı zaman çift kutupluluğunu kaybeder. Çift kutupluluğa hakikatin hüküm vermesinde rastlansa da, o sadece hüküm verilirken mevzu bahis edilen doğru yanlış hükümleridir. Değerin çift kutupluluğunda, hakikatin doğru-yanlış yargılarındaki gibi bir pozitiflik söz konusu

¹⁴ Ülken, Bilgi ve Değer, 359-361; Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 6-7.

¹⁵ Hüseyin Draman, *Toplum Felsefesi Hilmi Ziya Ülken*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 2007), 249.

¹⁶ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 11-12.

¹⁷ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 11-12.

¹⁸ Ülken, Bilgi ve Değer, 212.

¹⁹ Ülken, Bilgi ve Değer, 223.

değildir. Değerin çift kutupluluğu, negatif bir yapıya sahiptir. Yani, hem güzel hem de çirkin birer değerdir. Ancak doğru ile yanlış arasındaki karşıtlık, negatif bir değer değil, yokluk halidir.

Hakikat, formel bir sorun olup, muhtevadan bağımsız olarak yalnızca şeklin tutarlılığını inceler. Bir şey aynı anda hem gerçek hem de hakikat olabilir. Hakikat, değer ve gerçeklikten ayrı bir kavramdır; ancak gerçek, hakikatle ifade edilebilir. Gerçek şeyler arasında mantıksal bir tutarlılık bulunduğu, formel hakikat ile gerçek birbirine birleşebilir.²⁰

Her gerçek ve değer formel açıdan ifade edilince hakikat beyanı olur. Değerlerin hakikat ile ifadesi değerler mantığını doğurmuştur. Hakikat içkindir ve şuurun içinde yer alır; değer, şuurca göre şuurca aşan aşkıdır. Değerlerin kendisi mantık değil, sezgi alanıdır. Bir şey yaşanmış ve duyulmuş olarak değerdir; soyut kavram olarak hakikattir. Ahlaki hayat ise yaşanmış varlık olarak değer, kavram olarak hakikattir.

Değerlerin çift kutuplu olması objenin doğrudan kendisine aittir. Buradaki obje muhtaç olduğum henüz mevcut olmayan değer objesidir. Değerin şuurca aşan yapısı değer çift kutuplu yapısına da dayanır. Değerlerin çift kutuplu olması onların gerçek üstü yapısına da bize gösterir.²¹ Bütün değerler hem değerlendiren insan hem de değerlendirilen objeye birlikte ait olan vasıflardır.

2. Aşkın Objeye Olarak "Başkası"

İnsanlar arası ilişkiler, "ahlaki varlık" olarak tanımladığımız aşkın bir temele dayanır. Bu aşkınlık, kişilerin birbirlerini görmedikleri veya karşılaşmadıkları durumlarda da varlığını sürdürür. Kişiler arasındaki ilişkilerin sürekliliği, bir düzene dayalı oluşu, bireyin diğerine verdiği sözü tutma zorunluluğu ve ayrıldıklarında bile birbirlerine güvenebilme kesinliği, ahlaklılığın temel şartlarını oluşturur. Bu şartlar, ancak kişilerin birbirine inanması ve onları birbirine bağlayan manevi, aşkın bir varlığa inanmakla mümkündür. Aksi takdirde, insanları birbirine bağlayan hiçbir kuvvet kalıcı olamaz.²² Aşkın Varlık, bilme ve düşünme yetilerinin çok ötesindedir. Ona yalnızca inanç yoluyla yaklaşabiliriz. Aşkın Varlığa inanmak, başka hiçbir yöntemle ona ulaşılmasının mümkün olmadığı bir yoldur.²³

Ülken de değer aşkıdır, aynı zamanda değer insanıdır ve tarihi bir kategoridir. Değerin bu vasıflarını anlamak için aşkınlığı derinleştirilmelidir. Değerin aşkın objesi, yalnız insan ihtiyaçlarının çevrildiği belirli olmayan hedefi olursa, tek başına bir insan için yeterli olsa da insan için, yani bir arada yaşamak zorunda olan insan için yeterli değildir.

Ülken: "O halde aşkın obje aynı zamanda benim için başka insanlardır." diyerek ben başkaları için aşkın objeyim başkaları da benim için aşkın objedir düşüncesini ortaya koyar. Başkası insana farklı şekillerde görünür: 1. Önce onu bir duyu verisi olarak görürüm. Onu dış dünyaya ait herhangi bir karartı olarak görürüm. 2. Bu karartı benim için faydalanacağım bir obje olabilir. Bir bilgi objesi olmaktan çıkıp bir teknik objesi haline gelir. "Başkası" benim için bir vasıta objedir. 3. İnsan insanı yalnız vasıta obje olarak görmez, onu bir kişi olarak da görür. Hem başkasını bir kişi olarak görür hem de kendisi

²⁰ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 194.

²¹ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 9.

²² Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş – 2* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 271.

²³ Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş – 1* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 51.

başkası için bir kişidir. Bu artık kişinin, başkasını aşkın obje olarak görmesidir.²⁴ Onu artık şuur alanında kullanılan bir şey olmaktan çıkarak şuur alanını aşan bir bulunmayış hali olarak görmek demektir. Yani bu daha üstün dereceden insanın kişiliğine olan ihtiyaçtır. Buradan insanın insanı anlama sorunu çıkar.

Ülken felsefe tarihi içinde bu soruna verilen; analogi ile anlamak, beraber yaşayarak anlamak, taklit veya sempati yoluyla anlamak yollarının hiçbirinin yeterli olamayacağını ortaya koyar. Ona göre; “başkasını anlamak başkasını aşkın obje olarak almak, başkasını kişi olarak almak demektir. Ve karşılıklı anlayış ancak bu suretle, yani kişilerin münasebeti ile mümkündür.”²⁵

3. Değer’in Eylemlilik ve Değerlendirme Rolü

Ülken, değeri bir “eylem” (eylem, etkinlik) olarak tanımlar. Her değer, aynı zamanda bir etkinliktir ve bir eylem biçimindedir. Değerin eylem olarak var olması, diğer varlıklarda görülmeyen bir özellik olup, eylem yalnızca insana özgüdür. Değerlerin ne olduğunu tam olarak anlayabilmek için öncelikle eylemin anlamını kavrayabilmek gerekir. Ülken’e göre eylem, süje, duyu verileri ve aşkın obje arasında diyalektik bir ilişkinin sonucudur. Bu diyalektik süreç, hem değer alanını hem de kişiliği geliştiren bir etkiye sahiptir. Değer ve kişilik, bir eylemin iki farklı yönüdür.²⁶ Buna göre, değerlerin yaratılması, kişiliğin yaratılmasıyla eşdeğerdir. Değerler arttıkça insan da gelişir; kişilik genişledikçe değer eylemi de büyür. Yani, tıpkı Mimar Sinan’ın Süleymaniye’yi inşa etmesi gibi, Süleymaniye de Mimar Sinan’ı şekillendiriyor.²⁷

Ülkenin değer anlayışında değeri eylem olarak görmesi insanın hem değer üreten hem de üretilen değerden etkilenmesi ve büyümesi açısından farklı bir bakış açısı olmuştur. Değer aşkın olmakla beraber aynı zaman da hayatın içinde bir diyalektik ilişki içinde sürekli büyüyen bir yapıya da sahiptir.

Ülken’de değeri daha iyi anlamak için değerlendirme üzerinde de durulmalıdır. Değer, şuur açısından aşkın bir varlık olarak tanımlanırken, değerlendirme ise bu aşkın varlığın belirlenmesi sürecidir.²⁸ “Değerlendirme, bilinci aşan ve bilinçle âlem arasındaki ilişkide meydana gelen bir süreçte gerçekleşir.”²⁹ Değerlendirme süjenin ihtiyaç hissettiği ve kendi dışında olan, kendini şan aşkın objeye yönelmesiyle ortaya çıkar. Değerlendirmenin, dil alanını aşan ve başkasının varlığına dayanan bir yapısı vardır.

Değerlendirme, ya bir değer tespitinde, ya bir değer vermede, ya da bir değer yaratmada ortaya çıkar. “Değer tespiti, daha önce başkalarının yarattığı değerleri anlamaktır. Bir ahlaki hareketi anlamak bir fikir binasını anlamak değer tespiti ile mümkündür. Değer verme bir hükümle mümkündür ve değer mantığının işidir. Değer verme bir anlamadan sonra gelir ve değeri bir lisan işi haline getirir.”³⁰ Buradaki değer hükmü, asıl değer değil, değerlerin bilgi dili ile ifadesidir. Günlük hayatta birçok değer vermeler yaparız yani değeri

²⁴ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 229- 230; a.mlf, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 12.

²⁵ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 14.

²⁶ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 218.

²⁷ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 14.

²⁸ Recep Kılıç, “Olgu Ve Değer Problemi”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 35/1-4 (Ağustos 1996), 355-402.

²⁹ Ülken, *Bilgi ve Değer*, 263.

³⁰ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 14.

dil ifade ederiz ama bu değer vermeler yanlış değer vermeler de olabilir. Ülken göre, değeri yanlış anladığı halde onu ispata çalışan muhakemesi (akıl yürütmesi)nin soyut ve gerçekle ilgisiz bir doğruluğu vardır. Ancak asıl değeri keşfedebilme tarafı eksiktir.³¹ Yani mantıksal tutarlılık biz asıl değere götürmez. Değerin özü ile değil değerın formel bağınıtlarının sonucunda değer mantığı ortaya çıkar.

Ülken'e göre asıl önemli olan değerın keşfi ve değerın yaratılışıdır. Değer keşfi ve değer yaratılışı ikiye ayrılır: değer icadı ve değer ibdai(yaratılışı). Değer icadı ilkel ve basit şeylerden başlar. İhtiyacımız olan değeri icat ederiz. Tekniğı meydana getiren insan, icadı yapar.

Değerın yaratılması, Ülken' in düşüncesine göre daha yüksek bir aşamadır. Bu aşama, sadece eşya ve duyumlar düzeyinde kalmaz, kavramlar düzeyine yükselir. Eşyadan ve hayallerden oluşan eserler, fikirsel şemalar aracılığıyla genişletilir ve sonunda sanat ve fikir eserlerine dönüşür.³² Artık değer basit icat alanı olmaktan çıkıp kavram alanına girmiştir. Değerın yaratılması sonucu sanat ve fikir meydana gelir.

Ülken'e göre, hem değerın icadı hem de değerın yaratılması, bir işın ürünüdür. Bu iş, sanat, teknik, fikir, ahlak ve din gibi farklı alanlardaki işleri kapsar. Yani, her bir değer alanı ne kadar çeşitlenmişse, o kadar özel anlamda bir teknik ortaya çıkar. Bu, sanatın, tekniğın, dinin, ahlakın ve diğerlerinin kendi içindeki teknikleridir.³³ Örneğın; sanatkârın kullandığı sanat araçları ve ruhi duygulanımları, din adamının merasimde, ayinde kullandığı hareketler onun tekniğidir. Her alanın kendine özgü bir tekniğı vardır.

Sonuç

Hilmi Ziya Ülken' in düşüncesinde "değer" kavramı, insanın varlıkla ve ötesiyle olan ilişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Ülken, değerleri insanın yalnızca içsel yaratımları değil, aşkın objelerle kurduğu etkileşimler sonucu keşfedilen olgular olarak değerlendirir. Bu bağlamda, değeri varlıkla ilişkilendiren bir anlayış geliştirmiş ve değerlerin kökeninde "ihtiyaç" olgusunu temel bir açıklama unsuru olarak kullanmıştır. İhtiyaç, insanın kendi sınırlarını aşarak bilinç ötesine uzanma çabasını ifade eder ve bu çabanın sonucunda değerler, süje ile obje arasındaki diyalektik etkileşimle şekillenir. Ona göre, değerın aşkınlığı, bilinci aşan ve bilinç ile varlık arasında gerçekleşen diyalektik bir süreçle ilişkilidir. Ülken, bu anlayışını temellendirirken "ihtiyaç" kavramından hareket etmiş ve değeri, ihtiyacın objesi olarak tanımlamıştır. Burada "ihtiyaç" kavramı, yalnızca bireysel bir arzu ya da duyu verisi olarak değil, henüz var olmayan ve eksikliği hissedilenin aranması şeklinde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, Ülken'i psikolojizme dayalı bir değer anlayışından uzaklaştırmıştır.

Ülken, değerlerin çift kutuplu yapısını vurgulayarak, her değerın kendi zıddıyla bir anlam kazandığını belirtir. Güzel-çirkin, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kutuplar, hem insanın maddi hem de manevi dünyasını kapsayan bir diyalektiğı ifade eder. Değerlerin bu dinamik yapısı, insan yaşamında sürekli bir arayışın ve anlamlandırma çabasının temelinı oluşturur. Ayrıca, Ülken' in "aşkın obje" kavramı, değerlerin yalnızca bireysel değil, toplumsal ve evrensel bir bağlama da sahip olduğunu ortaya koyar. Ahlaki değerlerden

³¹ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 15.

³² Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 15.

³³ Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, 15.

sanatsal değerlere, dini inançlardan teknik ilerlemelere kadar her alanda, insanın ihtiyaçları ve varlıkla olan ilişkisi belirleyici bir rol oynar.

Ülken' in, değerlerin özüne dair yaptığı ayrımlardan biri de değerlerin bilgi ve inanç temelli yapısıdır. Teknik değerler gibi bilgiye dayalı değerlerde bilginin ağırlığı, ahlaki ve dini değerler gibi inanç temelli değerlerde ise inanmanın baskın olduğu görülür. Ancak Ülken, tüm değerlerde bu iki unsurun bir arada bulunduğunu ve her birinin farklı oranlarda etkili olduğunu ifade eder. Bu yaklaşım, değerleri sabit ve mutlak bir yapıda değil, değişken, bağlama ve insana özgü bir yapı içerisinde ele almayı mümkün kılar.

Ayrıca, Ülken' in düşüncesinde “başkası” kavramı, değerlerin aşkın boyutunun bir başka göstergesi olarak ele alınmıştır. “Başkası”nın varlığına atfedilen önem, değerlerin farklı bir aşkınlık düzlemine taşınmasını sağlamıştır. Ülken, başkasını bir kişi olarak kabul etmenin yolunun “karşılıklı anlama”dan geçtiğini ifade etmiştir. Onun değer anlayışı, ihtiyaç kavramıyla kurduğu güçlü ilişki ve aşkınlık düşüncesiyle dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca bireysel değerlerin değil, toplumsal değerlerin de kökenini açıklamak adına zengin bir çerçeve sunmaktadır.

Değerler, bireyin yalnızca kendi içsel dünyasını değil, toplumsal yaşamını ve insanlık tarihini de derinden etkiler. Ülken' in ihtiyaç-obje diyalektiği ve aşkınlık anlayışı, modern değer teorilerine önemli bir katkı sunar. Bu teoriler, insanın varoluş mücadelesini, anlam arayışını ve değerlerle kurduğu ilişkileri daha derinlemesine anlamamıza olanak tanır. Ülken' in düşünceleri, değerlerin yalnızca soyut birer kavram değil, insan yaşamını şekillendiren, toplumsal ilişkileri yönlendiren ve insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan dinamik unsurlar olduğunu açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak, Hilmi Ziya Ülken' in değer felsefesi, bireyin ve toplumun yaşamında değerlerin temel rolünü vurgular. Değerler, yalnızca bireysel bir arayışın değil, toplumsal bir inşa sürecinin de ürünüdür. Onun bu konudaki özgün düşünceleri, insanın anlam arayışına dair çağlar boyunca süregelen sorulara yanıt arayan bir rehber niteliğindedir ve insanlığın varlıkla olan bağını yeniden düşünmemizi sağlar. Bu bağlamda, değerlerin kaynağı ve aşkınlığı üzerine düşünceleri, hem felsefi hem de pratik bir perspektiften değerlendirilmeye devam edilmesi gereken zengin bir miras sunmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Adem Gürel

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Avcı, Nazmi. "Hilmi Ziya Ülken'de Muhafazakârlığın Temeli: Bilgi Ve Değer", Muhafazakâr Düşünce Dergisi 9/36, (2013), 101-115.
- Draman, Hüseyin. *Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2007.
- Kılıç, Recep. "Olgu Ve Değer Problemi". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 35/1-4 (Ağustos 1996), 355-402.
- Kılıç, Recep. *Ahlakın Dini Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kocadaş, Bekir. "Türkiye'de Toplum Biliminin Öncülerinden: Hilmi Ziya Ülken", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2008), 80-95
- Ülken, Hilmi Ziya. *Felsefeye Giriş- 1*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Değerler, Kültür ve Sanat*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörlük Konferansları Serisinden, 1965.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Varlık ve Oluş*. Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Felsefeye Giriş - 2*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlakı*. İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Sanay, Eyyüp. *Hilmi Ziya Ülken*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, 87.
- Vural, Mehmet. "Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 9/17 (2011), 519-540.